

GELİBOLULU MUSTAFA °ÂLÎ'NİN KAYSERİ
RAŞİD EFENDİ KÜTÜPHANESİNDE
BULUNAN ESERLERİNİN TANITIMI

Dr. Faris ÇERÇİ*

Asıl adı Mustafa olan Âlî, 2 Muharrem 948/1541(24-25 Nisan) tarihinde Gelibolu'da doğduğundan dolayı Gelibolulu Mustafa Âlî olarak tanınmıştır.¹ Altı yaşında okula başlayan Âlî, Habîb-i Hamidî'den kâfiye, hemşehrisi Sürûrî'den tefsir, fıkıh dersleri almıştır. Zamanının adetlerine uyarak kullandığı Çeşmî mahlasını 17 yaşında bırakan Gelibolulu Mustafa, "Yüce-Ulu" manasına gelen Âlî mahlasını almıştır.² Nitekim , tarihçimiz bir beytinde bu konuda şöyle diyor:

Mağlaşum olsa °aceb mi °Âlî
Olmuşam fenn-i belâğatta °Ali³

Medrese tahsili yaptıktan sonra yazdığı şiirlerle dikkatleri üstüne çeken Âlî, ilk olarak kaleme aldığı **Mihr ü Mah** isimli eserini 968/1560-1561'de Şehzade Selim (II)'e sunarak O'na divan katibi olmuştur.⁴ Aslında °Âlî, müderris olma arzusunu taşımaktadır. Ancak, divan katipliğini yaptığı Şehzadeyle olan ilişkisi herşeyi altüst etmiştir.

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Fakülte Sekreteri.

- 1- Âlî'nin babası Ahmet adında bir tüccardır. Kaynaklarda Abdullah veya Abdülmevlâ şeklinde zikredilen dedesinin ismine bakılarak Âlî'nin devşirme soyundan geldiği söylenmektedir.Bkz.Atsiz, **Âlî Bibliyografyası**, İstanbul 1968 s.1
- 2- Mehmet Şeker, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Hayatı ve Şahsiyeti, D.E.Ü.İ.F.D. s.159 göst.yer.
- 3- Âlî,Tuhfetü'l-uşşâk, Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah Koll.vr.103b, Ayrıca bkz. İbrahim Şener, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin, Tuhfetü'l-uşşâk Mesnevisi (Giriş-Tahlil-Metin) İzmir 1994 ; s. 13, göst.yer
- 4- Bekir Kütükoğlu, Âlî, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.2. s.414.

II.Selim'in vali olduğu Kütahya'da iki yıl kadar kalan Âlî, Şehzadeye lalalığı sırasında tanıştığı Lala Mustafa Paşa'nın daveti ile 970/1562-1563 yılında Şam'a giderek ona divan katibi oldu ve 970/1563-976/1568 yılları arasında 6 yıl boyunca bu görevini sürdürmüştür. Lala Mustafa Paşa Yemen Serdarlığına tayin edilince Âlî onunla beraber Mısır'a gitmek zorunda kaldı. Bu arada Paşa'nın Yemen fethine gitmek istemediği İstanbul'a bildirilince Lala Mustafa Paşa ve Âlî 976/1568-1569 tarihinde görevlerinden alınmışlardır. O sırada Manisa'da vali olan III.Murad'ın yanına gelen Âlî O'nun aracılığı ile İstanbul'a dönebilmüştür. Burada hazırladığı ve Şeyh Müslihiddin b. Nureddin vasıtasıyla Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'ya ithaf ederek sunmayı başardığı "**Heft -Meclis**" adlı eseri üzerine 978/1570-1571'de Bosna Beylerbeyi Ferhat Paşa'nın yanına divan katibi olmuştur. Sekiz yıl kadar devam eden bu yöredeki görevinde Âlî, savaşların sürdüğü serhat boylarında son derece hareketli günler geçirmiştir. II.Selim'in ölümüne kadar Bosna'da kalan Âlî, III. Murad'ın Osmanlı tahtına oturmasının ardından İstanbul'a gelerek, Hoca Saadettin Efendi aracılığı ile 985/1578 yılında Gürcistan, Azerbaycan ve Şirvan taraflarına serdar tayin edilen Lala Mustafa Paşa'nın divan katipliğine getirilmiştir. Hiçbir zaman kıymetinin bilinmediğini vurgulayan Âlî, Şirvan fethinde müşilikteki hizmetinden dolayı Halep Tımar Defterdarlığına atanmıştır. Bu arada Âlî, (986/1578) kışını Erzurum'da geçirmeye hazırlanırken, Van Beylerbeyi Husrev Paşa tarafından, asker için gemilerle gönderilen un, arpa ve diğer levazımataın ambarlanması ve nakli için Trabzon'a gönderilmiştir. Buradaki görevini tamamladıktan sonra Halep Tımar Defterdarlığı görevine 986/1578'de başlayan Âlî, aralıksız olarak bu görevini 986/1583-991/1583 yılına kadar sürdürmüştür.

Âlî, hayatının kırk yıllık bölümünü ihtiva eden ve sultanlara öğütler veren "**Nushatü's-selatîn**" isimli eseri ile, Gürcistan, Azerbaycan ve İran seferlerini konu alan "**Nusret-name**" ve Şehzade Mehmed'in 990/1582 yılındaki sünnet düğünü konu alan "**Câmiü'l-Buhûr der-Mecâlis-i Sûr**" isimli eserlerini bu görevi sırasında kaleme almıştır. Müellif anılan bu son iki eserini Padişaha sunarak karşılığında istediği üst seviyedeki bir görevi almak için 991/1583 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Padişah'a sunulan **Nusret-nâme** beğenildiği halde, yeni bir görev almak bir tarafa, Halep'teki görevinden de alınmış ve 991/1583. İki yıllık bir aradan sonra, Yani 993/1585 yılı başlarında Erzurum Hazine Defterdarlığına, altı ay sonra

da Bağdat Mal Defterdarlığına atanmıştır. Âlî'yi memnun eden bu atamalar uzun sürmemiştir. Nedendir bilinmez kısa bir süre sonra görevinden alınan Âlî İstanbul'a gelmiş ve üç dört sene hiçbir göreve atanmamıştır. 997/1589 yılında Sivas Defterdarlığına getirilmiş, ancak bu görevi kısa bir süre sonra bir başkasına verilmiştir. 1004/1595 tarihidde ikince defa Yeniçeri katibi olmuştur. III.Mehmed'in 28 Ocak 1595 de tahta çıkışı sırasında Âlî'nin bu görevi devam ediyordu. III. Mehmed'in cülusunu tebrik eden şairlerin ödüllendirilmesi sırasında, Âlî'ye de arzu ettiği takdirde, ikiyüzbin akçe hasla emekli olabileceği teklif edildi. Fakat Âlî, Kühû'l-Ahbar adlı tarihini yazmakla meşgul olduğunu, bu yüzden emekli olmak istemediğini ve eserini bitirmek için lüzumlu olan kaynak ve malzemenin Mısır'da bulunduğunu ileri sürerek Mısır Defterdarlığına tayin edilmesini istemiştir. Fakat Âlî'nin bu isteği reddedilmiş ve kendisine 1004/1595-1596 da Sivas Defterdarlığı ile Amasya Sancak beyliği verilmiştir. Daha sonra aynı yıl içinde Kayseri Sancak beyliğine atanmıştır. Kayseri'ye ilk gidişinde 28 gün, ikincisinde 42 gün görev yapmıştır.⁵ Bir ara Şam Beylerbeyliğine tayin edilen Gelibolulu Mustafa Âlî⁶ bu görevine başlayamamıştır. 1008/1599 yılında son olarak Cidde Sancak beyliğine atanan Âlî için artık herşey bitmiştir. Hayal kırıklıkları bedeni rahatsızlıklara dönüşmüş ve sağlığı iyiden iyiye bozulmuştur. Hareketli bir hayat süren tarihçimiz, nihayet 1008/1599-1600 yılında Cidde'de Sancak beyi iken ölmüştür.⁷

Kanuni Sultan Süleyman, II.Selim, III.Murat ve III.Mehmet dönemlerini gören, başta tarih olmak üzere, edebiyattan tasavvufa, mantıktan gramer ve ahlaka kadar pek çok dalda, şiir ve nesir halinde eser veren Gelibolu'lu Mustafa Âlî'nin, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesinde bulunan yazma ve basma eserlerini sırasıyla bu yazımızda tanıtmaya çalışacağız.

5- Atsız.a.g.c. s.6

6- Mehmet Şeker, Gelibolulu Mustafa Âlî ve "Mevâidü'n-Nefais fi Kavaidü'l-Mccalis" adlı eserin Tahlili, basılmamış Doktora tezi, Erzurum 1978, s. 22. göst.yer.

7- Bkz. Türk Ansiklopedisi, Âlî, Mustafa, Gelibolulu, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1948, c.II, s. 78; Mustafa İscn, "Kühû'l-Ahbarın Tezkire kısmı" Ankara 1994, s.10.

Fuşul ü-Hall ü °Akd Uşûl-ı Hıarc ü Nakd

Gelibolu'lu Mustafa °Âlî'nin tarihe ait kaleme aldığı "Fuşul ü-Hall ü °Akd Uşûl-ı Hıarc ü Nakd"⁸ isimli yazma eserin⁹ anılan kütüphanede iki ayrı nüshası vardır. Bir tanesi 931 numarada kayıtlı olup, yaklaşık 82 safadan ibarettir. Her dolu sayfada 19 satır bulunan eser, 192x112, (127x62)mm. ebadındadır.¹⁰ Bizim tanıtmaya çalıştığımız diğer nüsha ise 300x210, (245x150)mm. ebadında olup, bir mecmua içinde, 1b-61a varakları arasında yer almaktadır. Nesih yazı türünde kaleme alınan eserin müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir.¹¹ Bu nüsha bakımlı, yazı sonderece güzel ve okunaklıdır. Şemseli ve miklepli olan eserin her dolu sayfasında 21 satır vardır. İlk iki sayfanın kenarları, kalın bir biçimde altın yaldızlı çizgilerle, diğer sayfalar ise kırmızı tek çizgi ile çizilmiştir. Mukaddime, ayetler, hadisler, atasözleri, nazım, nesir, fasıl, tezyil ve hatime başlıkları kırmızı, diğer kısımlar ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Müellif, eserin adını, "Ve bu risâlenin nâmını, *Fuşul ü-Hall ü °Akd Uşûl-ı Hıarc ü Nakd*, deyû ta°yîn itdim", tarzında,¹² müellif adını da, "Ellefehü'l-fakîr, °Âlî dil-kebîr-i pür-taksîr" şeklinde ifade etmektedir.¹³

Müellif, eser hakkında genel bir açıklama yaptıktan ve fasılları kısa kısa özet bilgiler halinde verdikten sonra eserin ana konularına geçmektedir. Muhtelif kütüphanelerde birçok nüshası bulunan bu

8- Kâtip çelebi, Keşfü'z-Zünûn, Ma°arif Matbaası, İstanbul, 1943, C.II, s.1269 'de eserin adını (Fuşulü'l-Hallî ve'l-°Akdî Uşûlü'l-Hıarcî ve'n-Nakdî) şeklinde harfî tarifli olarak kaydetmektedir.

9- °Âlî, Fuşul ü-Hall ü °Akd Uşûl-ı Hıarc ü Nakd, Kayseri raşid efendi ktp. Türkçe Yazmalar koll. No: 985/1

10- Ali rıza Karabulut, Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi, Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu, c.I,s.20

11- °Âlî, Menâkıb-ı Hüneverân, İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal, Türk Tarih Encümeni Külliyyâtı, İstanbul 1926, s. 61-62 'de,eserin (1007) tarihinde telif edildiğini, hangi matbaada, hangi tarihte tabedildiği gösterilmemiş olan nüsha-i matbû°a, otuz küçük sahifeden ve asıl eserin bir cüz-i şâfilinden ibarettir.(Abbâsîlerden sonrası tab° edilmediği gibi, mufassal olan, muqaddime de tamâmiyle tayı olunmuşdur." denilmektedir.

12- Âlî, a.g.e.Vr.7a.

13- Vr.61a.

eser,¹⁴ mastır tezi olarak alışılmış ve tarih araştırmacılarının hizmetine sunulmuştur.¹⁵

Gelibolulu Mustafa lî, genel olarak eserlerinin hemen hepsinde, olaylara canlılık kazandırmak için, çoğu zaman kendi şiirlerinden bazan da diğer şairlerin şiirlerinden örnekler vermektedir. Bu eserinde ise bir defa nesir¹⁶, iki kere de nazım,¹⁷ ifadesini kullanmıştır ki, tarihimiz, zamanın padişahından beklentilerini bu şiirinde şöyle dile getiriyor

Eğer pâdişâh mülkini saklayub adl u dâd itse
Duacı kullârını gâhî gözetmekle ber-murâd itse

Zevâl irmez cihânda mülkine bu resme sultânın
Muğâldir ömri mümtedd olsa dergâhın küşâd itse

Muğaşşal şâh-ı adil nesl-i pâkin munğarîz görmez
Revadır emrine şâhân-ı âlem inkiyâd itse

Ocağın Hâşre dek rûşen kılurdı şol ki âlemde
Ėurûrın terk idüb erbâb-ı fakrı gâhî yâd itse¹⁸

Yazma eserin başından bir iki sayfa koparılmış gibidir. Çünkü sayfa numuralarında ilk bakışta bir anormallik göze arpmaktadır. "Mecmûai muğteviyye âlâ işnâ aşere resâil" ifadesinden sonra "Bu mecmuada mevcûd olan resâil beyânındadır" şeklinde başlayan yarım sayfalık bir metin yer almaktadır. Bu yazının, başka bir müstensih tarafından daha sonra yazılmış olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.¹⁹

14- Nüşhalar için bkz. AİSİZ, lî bibliyografyası, Milli eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s.28-30; Ayrıca bkz. Ebu Bekir Sıddık Yücel, a.g.t. s. 24

15- Ebu Bekir Sıddık Yücel, lî, Fuşul ü-Hall ü Akd Uşûl-ı Hârc ü Nakd,Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1990

16- Aynı eser, Vr.5b

17- Aynı eser, Vr. 5b

18- Aynı eser, Vr. 5b

19- Aynı eser, Vr. 2a

Bir mukaddime, 32 fasıl, tezyil ve hâtimedden oluşan eser, "Allahümme mâlike'l-mülki tü'ti'l-mülke" ifadesiyle başlamaktadır.

Mukaddime: Hazreti Adem'den sonra Hazreti Peygambere kadar gelen mülûk ve padişahlardan bahsetmektedir.²⁰

Birinci Fasıl: Hazreti Ali, hazreti Hasân, hazreti Hüseyin ve Muaviye'nin²¹ saltanatından bahsetmektedir.²²

ikinci Fasıl: Beni Ümeyyenin çöküşünden, Abbasilerin zevalinden ve cengiz evladının devletinden söz etmektedir.²³

Üçüncü Fasıl: Abbasi halifelerinin çöküşünden, Cengiz evladının devletinden söz edilmektedir.²⁴

Dördüncü Fasıl: Saman Oğulları dönemini ve Sebüktekin'in saltanat yıllarını kapsamaktadır.²⁵

Beşinci Fasıl: Bu fasılda, Mülûk-i Tahiriyyeden, Benî Nasır Emirlerinin kurdukları son devletten ve Safaryanlardan söz edilmektedir.²⁶

Altıncı Fasıl: Cürcan Devletinin sona ermesi ve Deylemlilerin ortaya çıkışı ile ilgili konuları ihtiva etmektedir.²⁷

Tarihçimiz bu fasılda, yılan aranırken ortaya çıkan hazine konusunu şu şiiri ile dile getirmemtedir:

Kime devlet virse bî-ķahr ü renc
Yılan yoklar iken bulur gizlü genc

20- Aynı eser, Vr. 7a.

21- Müellif, Muaviye için "Hazret" ifadesini kullanmamaktadır.

22- Aynı eser, Vr.9b.

23- Aynı eser, Vr. 10b.

24- Aynı eser, Vr. 12b.

25- Aynı eser, Vr. 15b.

26- Aynı eser, Vr. 17a.

27- Aynı eser, Vr. 18b.

Sitâre şu maâhdûma kim baş eger
Eli genc ararken yılana değer²⁸

Yedinci Fasıl: Bu fasılda, Sebüktekin'in kurduğu Devletin nihayete ermesi ve Selçukluların tarih sahnesine çıkışları ele alınmaktadır.²⁹

Sekizinci Fasıl: Bu kısımda Kirman Selçuklularının ortaya çıkışından ve bu devletin çöküşünden bahsedilmektedir.³⁰

Dokuzuncu Fasıl: Bu fasılda, Rum (Anadolu) Selçuklularının ortaya çıkışı üzerinde durulmakta ve Danişmendlilerin çöküşünden³¹ bahsedilmektedir.³²

Onuncu Fasıl: Eserin bu bölümünde, Selçuklu Devletinin çöküşü, Harizmşahlar saltanatının yıkılışı üzerinde durulmakta ve Harizmşahların faziletleri hikaye edilmektedir.³³

Onbirinci Fasıl: Müellif bu fasılda, Cengiz Han devletinin ortaya çıkışı üzerinde durmakta, Moğol sultanlarından Gün Han ve bazı sultanların mülklerinin ellerinden çıkmasını ele almaktadır.³⁴

Onikinci Fasıl: Bu kısımda, Musul, Haleb ve Şam havalilerinde zuhur eden Atabeylerin durumlarından ve bazı hakimlerin hükümetlerinin ortadan kalkmasından söz etmektedir. ³⁵

Onüçüncü Fasıl: Eserin bu bölümünde, Azerbaycan ve diğer yerlerde hüküm süren Selçuklu Atabeglerinin tarih sahnesine

28- Aynı eser, Vr.20a.

29- Aynı eser, Vr. 20b.

30- Aynı eser, Vr. 22a.

31- Aynı eser, Vr. 22b.

32- Yazma eserin, (22a) ve (22b) varaklarına sayfa numarası verilmemiştir. Bu yüzden varak numaralarında çelişki göze çarpmaktadır. Bu yüzden fasılların numaralarını verirken mevcut varak numaralarına uyulmuştur. Ayrıca, Eserin (22b) sayfasından itibaren yazı çeşidi değişmiştir. Bu yazının farklı bir müstensih elinden çıkmış olduğu kanaatindeyiz.

33- Aynı eser, Vr. 22b.

34- Aynı eser, Vr. 24b.

35- Aynı eser, Vr. 26b.

çıkışları ve devletlerinin ortadan kaldırılışı konu edilmektedir.³⁶

Öndördüncü Fası: Tarihçimiz bu kısımda, başlangıçta derbed muhafızlığı yapan Mufzaffer'in gördüğü bir rüya üzerine kurduğu devletin yıkılışı ile diğer bazı hakimlerin icraatları konularında önemli bilgiler vermektedir.³⁷

Onbeşinci Fası: Âlî bu bölümde, İlhanlı devletinin kuruluşu ve yıkılışı üzerinde durmakta ve "doğrusu ne ise onu yazdım" demektedir.³⁸

Onaltıncı Fası: Bu fasılda, Akkoyunlu devletinin zayıflamasından dolayı ayrılan padişahların Karakoyunluya geçişleri dile getirilmekte, Arap ve Türk boyları arasında ceryan eden savaşıardan bahsedilmektedir.³⁹

Onyedinci Fası: Bu fasılda, Karakoyunlu devletinin ortaya çıkışından, bu devletin yüzyıla yakın bir süre saltanat sürdüğünden ve daha sonra tarih sahnesinde görülen Akkoyunlularla ilişkilerinden, Uzun Hasan'dan bahsedilmektedir.⁴⁰

Onsekizinci Fası: Eserin bu bölümünde, Timur Han'ın ortaya çıkışından, Timurun babası olan Turagay Bin Terkel'den ve büyük ceddî Karaçar Güregandan ve bir çok hakim mülklerinden ayrılmak zorunda kalışından söz edilmektedir.⁴¹

Öndokuzuncu Fası: Tarihçimiz bu fasıldaki bilgileri **Ravzatü's-Safa** isimli eserden aldığı beyan etmekte ve Gûr Meliklerinin ilk defa devlet kurmalarından ve Sultan Mahmud Sebügtekin zamanına kadar devam eden hükümetleri konusunda bilgi vermektedir.⁴²

36- Aynı eser, Vr. 27b.

37- Aynı eser, Vr. 28a.

38- Aynı eser, Vr. 29b.

39- Aynı eser, Vr. 31a.

40- Aynı eser, Vr. 32a.

41- Aynı eser, Vr. 32b.

42- Aynı eser, Vr. 34b.

Yirminci Fasıl: Bâtınîlerin ortaya çıkışından başlayıp yıkılışlarına kadar geçen olayları hikaye eden Âlî, Bâtınîler'e aynı zamanda İsmailiyye dendiğini ve bunların ilkinin Hasan Bin Ali olduğunu söylemekte ve Alamut Kalesinden söz etmektedir.⁴³

Yirmibirinci Fasıl: Tarihçimiz, Şirvan Meliklerinin ortaya çıkışını, bunların neseblerinin kendi itikatlarınca Nuşirevân'a çıktığını ifade etmektedir.⁴⁴

Yirmiikinci Fasıl: Hint Vilayetinde ortaya çıkan Cücerat padişahlarından, yüz doksanbeş yıl süren saltanatlarından ve bunların kurdukları devletin sona erme sebeplerinden bahsedilmektedir.⁴⁵

Yirmiüçüncü Fasıl: Bu kısımda, Semerkand Hanları tarafından kurulan devletlerden ve kendilerinden önce kurulan devletlerin son bulmalarından, Maveraünnehir vilayetinden ve Şah Budak'dan söz edilmektedir.⁴⁶

Yirmidördüncü Fasıl: Tarihçimiz bu kısımda, Kırım Hanlarının ortaya çıkışından, kurduğu devletlerden, Deşt-i Kıpçak vilayetlerinin eskiden beri Tatar taifesine ait olduğundan, Tîmur'un tekrar tekrar bu vilayetlerde savaş yaptığundan ve bu illerin çoğunun bu yüzden harap olduğundan, bu konunun tafsilatının Künhü'l-Ahbâr isimli eserinde geniş bir şekilde anlatıldığından söz etmektedir.⁴⁷

Yirmibeşinci Fasıl: Acem Şah'ı ismail Erdebili'nin ortaya çıkışı ve kurduğu devletten bahseden tarihçimiz, Şah İsmail'e ait bazı memleketlerinin Osmanlı devletine nakledilmesinden, Karakoyunlu devletinin yıkılış sebeplerinden söz etmektedir.⁴⁸

Yirmialtıncı Fasıl: Bu fasılda Tolon Oğulları devletini zuhurundan, bu zümrenin ilkinin Ahmet Bin Tolon olduğundan ve bu kişinin Buhara âlimi iken Nuh Bin Ahmed Samânî'nin kulu olduğundan

43- Aynı eser, Vr. 36a.

44- Aynı eser, Vr. 37a.

45- Aynı eser, Vr. 3bb.

46- Aynı eser, Vr. 41b.

47- Aynı eser, Vr. 42b.

48- Aynı eser, Vr 46b.

bahsetmektedir.⁴⁹

Yirmiyedinci Fasıl: Tarihçimiz bu fasılda, Ahşid, Akşid yani "Ak güneş" demek olan Akşidlerin kurduğu devletten, Kâfur Ahşidî'nin padişah oluşundan, ikibuçuk yıl süreyle adalet ile padişahlık yapısından bahsetmekte, Müverrih Mevlânâ Makrizî kavlince yirmibir yıldan ziyade saltanat sürdüğünü Mısır, Şam ve Hicaz vilayetlerinde Ebül-misk-i vekûr, sultan-ı Mısır ve Şam ve Hicaz, Emir Kâfûr elkabı ile hutbe okutduğunu ve sikke bastırduğunu ifade etmektedir.⁵⁰

Yirmisekizinci Fasıl: Bu faslı, Fatimî halifelerinin ortaya çıkışlarına ayıran tarihçimiz, bu zümrenin ilk elemanının Cafer-i Sadık olduğunu, (297 /909-910) tarihinde Mağrib Vilayetinde varlık gösterdiklerini, Hazret-i Fatıma soyundan geldikleri için bunlara Fatımiyye denildiğini, Hazret-i Ali'ye intisablarından dolayı da Aleviyye olarak bilindiklerini ifade etmektedir.⁵¹

Yirmidokuzuncu Fasıl: Müellif, eserin bu bölümünde, Ekradın zuhur-ı devletinden, daha sonra bunların Eyyubilere intikalinden söz etmekte ve Fatimî halifelerinden sonra Mısır'a padişah olan Selahaddin'in atalarının Azerbaycan şimalindeki (Gülçemin) Ekradından olduğunu, Babasının adı Eyyûb olduğundan bu taifeye **Eyyûbîler** denildiğini ve daha sonra adına hutbe okuttuğunu, bu devletin Mısır'da seksenbeş yıl hüküm sürdüğünü, bazan akli kısa kadınların devlet işlerine karışmaları ve çocuk yaştaki kişilerin idarerede söz sahibi olmaları yüzünden devletin yıkılma noktasına geldiğini dile getirmektedir.⁵²

Otuzuncu Fasıl: Bu fasıl, Eyyubilerin Yemen'de gösterdikleri faaliyetlerden, Selahaddin Yusuf'un, Mısır'a padişah olmasının ardından, damağına saltanat lezzetinin dokunuşundan, Turan Şahı, ordu komutanı sıfatıyla Yemen'in fethine gönderilişinden, yapılan mücadeleler sonunda Yemen'in hakimsiz kalışından, emirlerin ittifakı ile Nasır'ın annesi Zübeyde Hatun'un Sultan olduğundan, büyük miktarda hazine elde ederek adına hutbe okuttuğundan ve sikke bastırduğından

49- Aynı eser, Vr. 47a.

50- Aynı eser, Vr. 48a.

51- Aynı eser, Vr. 48b.

52- Aynı eser, Vr. 50a.

bahsetmektedir.⁵³

Otuzbirinci Fası: Bu fasılda, Türkmenlerin Mısır'da ortaya çıkmalarından, Melik Eşref'in çocuk olmasını ileri süren devlet büyüklerinin, Melikül'-mu'iz Aybek'in saltanatında ittifak ettiklerinden ve burada sürüp giden çeşitli entrikalardan söz etmektedir.⁵⁴

Otuzikinci Fası: Eserin bu bölümünde, Çerkeslerin Mısır'da duruma hakim olmalarından, Etrâkten melik Salih Zeyne'd-din Hacı'nın on yaşında tahta çıkışından, Büyük Emir Berkuk'un (784 /1382-1383) senesinde Salih'i katledip çerkeslerin de baskısıyla sikke bastırıp hutbe okutturmasından ve devletin çöküşünü hazırlayan etkenlerden bahsedilmektedir.⁵⁵

Fasıla-i Tezyil: Mustafa Âlî bu bölümde, kitabına aldığı olayların bir değerlendirmesini yaparak şu görüşlere yer vermektedir: "İşbu kitâb ki, Fuşûl ü-Hall ü Âkd Uşûl-ı Hârc ü Nakd ile müsemmâdır. Mine'l-ibtidâ ile'l-intihâ, beyân olunan mülûk ki, ekşeri hîle ve hudâa tarîkından sebîl-i hükûmete sülûk etmişdür. Ana binâen çâk zamân geçmedin mülûk ü devletleri bi-gânilere gitmişdür. Emmâ Selâtîn-i Âl-i Oşman anlar gibi zuhûr itmemişdür. Ya'ânî ki, bu zümre-i hamîdeden bir ferd hîle ve hudâa semtinden devlete yetmemişdür. Belki her biri cihâd ü ğazâ tarîkına sülûk idüb saltanat eylemişdür. Ehl-i İslamdan olan Hükkâmın memleketlerini alıp kendülerini ve vârişlerini ağlatmak birine müyesser olmamışdır."⁵⁶

Hâtıme-i Kitâb: Kitabın son kısmında, Rûm Vilayetinde hüküm süren, Karaman Oğulları, Eratnalılar, Âl-i İsfendiyâr, Razan oğulları ve Zül'-Kadiriyye beylikleri hakkında kısa kısa bilgiler verilmektedir. ⁵⁷

53- Aynı eser, Vr. 51a.

54- Aynı eser, Vr. 52a.

55- Aynı eser, Vr. 53a.

56- Aynı eser, Vr. 54b.

57- Aynı eser, Vr. 55b.

1007 Safer / Temmuz 1598 tarihinde Künhü'l-Ahbâr'ın özeti olmak üzere kaleme alınan eser⁵⁸ şu ifadelerle sona ermetedir:

" Ellefehü'l-fakîr-i Âlî dil-gîr-i pür-takşîr.⁵⁹

58- Mehmet Şeker, Mevaidü'n-nefâis doktora tezi, Erzurum 1978, s. 45.

59- Aynı eser, Vr. 61a.

fi-Ğavâ'idü'l-Mecâlis, Basılmamış

GELİBOLULU MUSTAFA °ÂLÎ'NİN KAYSERİ RAŞİD EFENDİ KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN ESERLERİNİN TANITIMI

Dr. Faris ÇERÇİ

II.

Tuhfetü's-Şulehâ

Tarihçimiz Mustafa °Âlî'nin Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesinde bulunan ahlaka dair telif ettiği esrleri arasında yer alan **Tuhfetü's-Şulehâ**, Farsça olarak kaleme alınmıştır. Nitekim Raşid Efendi kütüphanesinde gördüğümüz yazma nüshanın baş tarafında şu ifade yer almaktadır." *Emmâ Gazzâlî bu risâlesini Fârisi yazmış olmağla 'Arabî bunun tercümesi demektir.*"¹ Daha sonra adı bilinmeyen bir müellif tarafından Arapçaya çevrilmiş olan Gazzali'nin (450-505 H.) Eyyühe'l-veled² isimli eserini 'Alî tercüme etmekle kalmamış, aynı zamanda esere açıklayıcı bazı ilaveler de yapmıştır. Bizim tanıtmaya çalıştığımız Kayseri Raşid Efendi nüshası, 50 varaktan ibaret olup, 196X127 (140X75) mm. ebadındadır.³ Eserin cildi meşin, şemseli, miklebli olup oldukça bakımlıdır. Nesih yazı ile yazılan eserin kağıdı aharlıdır. Her sayfada ortalama 19 satır yer almaktadır. Sayfa kenarlarında cetvel bulunmayan eserde, Arapça metinler, ayet, hadis ve kelam-ı kibarların altı kırmızı çizgi ile çizilmiştir. Eserin hangi tarihte yazıldığı ve kimin tarafından istinsah edildiği belirtilmemektedir.⁴ Kanaatimize göre Âlî bu eseri, hayatının

1- Geniş bilgi için bkz. H.Bekir Karlığa, **Gazzâlî**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1996, c.XIII, s. 523.

2- Katip Çelebi, **Keşfü'z-zünûn**, Ma'ârif Matbaası, İstanbul, 1943, c.I. s. 216.

3 - **Tuhfetü's-Şulehâ**, Raşid Efendi Kıp. Türkçe yazmalar koll.no: 1153, Vr.1b.

4- Atsız, **Âli Bibliyografası**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s.49.

sön günlerinde kaleme almıştır. Çünkü yazar, hayatını boş şeylerle geçiren ve ömrünü ümera ve yüksek kademedeki kişilerin yanında sürdüren insanları tenkid etmekte ve " Ne ân ki, bir sâ'at değil cümle ömrü havâ-i nefsânîyye ve lezîz-i shevânîyye ile güzerân idüb, Hakka ibâdet idecek evkâtda ümerâ ve ekâbir dîvânında rükû' eyleyevüz." demektedir.⁵

Eserin muhtelif kütüphanelerde bir çok yazması⁶ bulunduğu gibi, basma nüshalarıda vardır⁷. Yaptığımız araştırma sonucunda, bunlardan bir kısmının Eyyühe'l-veled değil, yine Gazzâlî tarafından kaleme alınan Hüccetü'l-islâm isimli eser olduğu anlaşılmıştır.

Eser, "El-hamdü li'l-mûcidi'l-ehadi'l-vâhidi fi'l-ezeli ve'l-ebed" şeklinde başlamakta ve "bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn, ve'l-hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn " ibaresiyle son bulmaktadır.

Eserde mütercimnin adı şu şekilde geçmektedir.

"Ümîddir ki bu abd-i nâ-kâm ve esfel-i enâm, a'nî bihi Âlî nâm müstemendi du'â-i hayrdan unutmayalar."⁸

Âlî, Eserin asıl yazarının Gazzâlî olduğunu "Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammedi'l-Gazzâlî" şeklinde ifade etmekte ve eserin yeni adını şu ifadelerle belirtmektedir:"Binâen alâ hâzâ Tühfetü's-Sulehâ deyu tesmiye kılındı."

Müellif, mukaddimede eseri tercüme etmesinin sebebini anlatmakta ve eserin konusunu şöyle dile getirmektedir: "Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammedi'l-Gazzâlî, aleyhi rahmetü'l-bârfi, hizmetinde nice zaman mülâzım ve müvâzib olub, müddet-i medîd tahsîl-i ulûm-i diniyye ve tahmîl-i kemâlât-yakîniyye ile dakâyık-ı eşyâya ârif ve hakâyık-ı mâ-sivâya vâkıf olduktan sonra bir gün hâtır-ı âtırına lâyıh ve zamîr-i münîrine gün gibi vâzıh oldu ki, leyl ü nehâr ve

5- Vr. 4a.

6- Mehmet Şeker, *Mevâidü'n-Nefâis Fî Kavâ'idi'l-Mecâlis*, basılmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi İslamî Bilimler Fekültesi, Erzurum 1978, s. 88; Ayrıca bkz. Atsız. a.g.e., s. 49.

7- *Hüccetü'l-İslâm-Eyyühe'l-veled Tercümesi*, Hazırlayan, Hüseyin Hilmi Işık, Yirminci baskı, İstanbul, 1880, s.212-240.

8- Vr. 50b.

bunca rûzigâr tahsiline sa'y-i bî-şümâr eyledi kim, ulûm-ı acîbetü'l-âsârdan acaba kağısı bana müstenis ve zâviye-i kabrimde veyâ nice ilmin nûrâniyyeti cânıma mûnis ola ki mâ-adâyı terk ve bana enfa' olan ilmin tahsîlinde ğayret kuşağını nice yerden berk idüb bakıyye-i ömr-i azîzi istikmâline masrûf ve netîce vücûd-ı şerîfi istihzârı ile mevsûf eyleyem deyu şübhesini zâil ve merâm-ı maksûdunu hâsıl kılmağışün İmâmü'l-hümâm, Hücetü'l-İslâm Şeyh Muhammed Gazzâlî hazretlerinden bu müşkilatı istiftâ ve taleb-i nasîhat ve du'â eyleyüb, egerçi ki şeyhun musannefâtından **Kitâb-ı İhyâ** ve bazı resâil-i bî-hemtâ bu mürde dilleri yanında hâsıl ve her bir suâlimin cevâbını müstemildir. Fe-emmâ maksûd, Hazret-i Şeyhden hatt-ı mesûdiyle bir risâle-i güzîn ve bir hem-nişîn-i nâzenîn olub, dâimâ mazmûn-ı şerîfiyle amel itmek ve ilm-i bi-lâ- amelden kendümi tenzîr eylemekdir ki, Fahr-ı Kâinât Alayhi's-salât buyurmuşlardır." *Allâhümme innî eüzü bike min ilmin lâ-yenfa' ve du'âin lâ-yesma' ve kalbin lâ-yahşa' ve nefsin lâ-teşba'* " Yani, Yâ rabbî, bî-fâide ilimden ve müstecâb olmaz duadan ve huşûi yok kalbden ve doymaz nefisden ben sana sığınırım"⁹

Eserde, ilmine mağrur olan ulema hakkında da şu görüşlere yer verilmektedir:"İmdi bu hadîs-i şerîfde işaret vardır ki, "Ulemâ ilimlerine mağrur ve suleha ibadetlerine mesrur olmayalar ki, Cenâb-ı İzzetde her ilimde menfaat ve her duada içabet müyesser değilmiş. İyazen bi'llah, şol alemin itikadından ki, *Bi'l-ğuduvv-i ve'l-âsâl*,¹⁰ zevâyâ-yı medarisde kîl ü kâl ve leyl ü nehâr mebhasini, mazi ve hal ve istikbal idüb mücerred münâzara ve mükâbereyi ilm-i nâfi' sana ve derûn-ı bîrûnı, envâr-ı maârif-i Rabbâniyyeden hâlf kala ve hayf ol âbidin itikadına ki rûkûnda huşû' olmaya."

Yazar, eserin devamında, ilmiyle amel etmeyen alimlerden şöyle söz etmektedir:"Ve'l-hâsıl âlim-i bî-amel, şol nâb-ı bi-lâ-asel dir ki leyl ü nehâr feryâd ü zârda ve saded-i ızrâr ü âzârda olub, nişîni mebzûl ve nûşî meçhûl ola."¹¹

Eserde, Gazzâlî'nin, talebesine yazdığı övütler konusunda şu bilgilere yer verilmektedir:"Pes bu ikdâm ü ibrâm ol tâlib-ı bülend ihtimâmdır, İmâm-ı allâma vâsıl oldu. Besâfîn-i

9- Vr.2a.

10- K.K.7(Araf), 205 " (Rabbini),yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an".

11- Vr.2b.

âmâlında ezhâr-ı nush ü pesend ü şükûfe-zâr-ı nüzhet-mend hâsıl olub, ber-muktezâ-yı übüvvet ü bünüvvet, Eyyühe'l-veled hitâbiyle ma'rûf bir risâle-i nasîhat kitâbetine mübâşeret birle evvelâ duâ idüb, Ey ferzerd-i ercümend, Hak celle ve âlâ tââtiyle ömrünü dırâz ve ehîbbâsı sâlik oldığı yollarda seni ilmile ser-firâz eylesün ki, tahkîk bu menşûr-ı nasîhat ki imlâ ve kitâbet olunur. Cevâhir-i ma'den-i risâlet salla'llâhü aleyhi vesellemeden rivâyet olunur. Gerekdir ki dâimâ mûcibi ile amel eyleyesin ve her zaman levh-i zihninde mahfûz tutub imtisâlında tekâsül ve ihmâl eylemeyesin."¹²

Yazar, insan ömrünün boş ve gayasız şeylerle geçirilmesi konusunda şunları söylüyor: "Lâyıktır ki, ol kimsenin ol sâ'ate tahassürü ziyâde ola, nihâyet olmaya. Yani, ol mâ-lâ-yânîde geçen ömrün yine müdâm-ı nedâmet ve teessüf eylemesi lâyıktır. Ne ân ki, bir sâ'at değil cümle ömrü havâ-i nefsânîyye ve lezîz-i şehvânîyye ile güzerân idüb, hakka ibâdet idecek evkâtda ümerâ ve ekâbir dîvânında rükû' eyleyevüz ve Feyyâz-ı Mutlak'a ısgâ-i hâcât idecek sâ'atde ebvâb-ı mülûk ve selâtinde nefsin muktezâsı olan menâsib için da'vâ ve nizâ' idevüz. Niteki bu matlâ'ımıza derc olunmuşdur."

"Devlet hevesin kıldık, bî-nâm ü nişân olduk
Dünyâ bize ta'n itdi, mezmûm-ı cihân olduk"¹³

Hasret ve nedamet duygusunu yüreğinde hisseden mü-ellif, pişmanlığın dört kısımdan ibaret olduğunu şöyle açıklamaktadır: "Hasret ziyâde ola dimenün manası dâimâ kendüsi nâdîm, ve ol sâ'at ömrün muzahrefâtı ile geçdüğine câzim olmasındır ki, hasret gibi müşkil-kâr ve nedâmet misâli hâleti düş-vâr olmaz. Zîrâ **Ravza** nâm kitâbın ezhârında me'hûz ü mestûr ve bu hakîr-i kesîrüt-taksîre ma'lûmdur ve manzûrdur ki, nedâmet dört kısımdır."

Evveli, Nedâmet-i yevmîdir ki; merd-i reh-güzer ve sâlik-i ehl-i sefer ğidâ almadan menzilinden gide ve ol gün bi't-temâm azıklanmadığına nedâmet ve teessüf ide.

12- Vr.3b.

13- Vr.4b.

İkincisi, Nedâmet-i senevîdir ki; vaktinde zirâ'at ve hengâmında hırâset eylemeyüb ol sene mâ-verâsına varınca nâdim olub, eller dâne-i merâma vâsıl oldukda ol kışt-zâr-ı emelden hâsıl olmaya ve ğayriler habbât-ı behre ve kâme dâhil oldukda ol kimesne hayâtı ve zindeġânîsi hirmeninde kût-ı yevmiyyesine kuvvet olur bir habbe bulmaya.

Üçüncü, Nedâmet-i ömrîdir ki, bir muvâfıka avratıyla izdivaç ve bir selîta-i kerfihü'l-manzar ile ictima' vâki' olub, ömri geçince nedâmet âteşi vücûd-ı hirmenini yakub, yandıra ve ser-çeşme-i hayâtdan el yuyunca ol zen-i bed-sîretin dest-i sitîzi cân-ı azîzine semm-i kâtil ve zehr-i helâhil kâselerini kandıra."

Âlî, Şâir Nizâmî'nin bu konuda ki görüşünü şöyle açıklıyor:

"Nitekim, Şu'arânın mürşîd-i be-nâmı, a'nî bihi, Şeyh Nizâmî kuddise sırruhu buyurmuşlar:

Zen-i nev kün ey devlet her nev-bahâr
Ki takvîm-i pârîn neyâyed bekâr"

"Dördüncüsü, Nedâmet-i ebedîdir ki, emr-i ma'rûfdan ictinâb ve nehy-i münkeri irtikâb idüb Hak celle ve a'lânın evâmirini terk ve müzahrefât-ı dünyâ tedârikinde miyân-ı himmetini berk idüb, leyâlî ve nehâr fîsk u fücûr ve istimâ'-i çengi ve şes-târ ü tabur ve hazân-ı bahâr intihâ-ı nakl ü şarâb ve irtikâb-ı fevâhiş ü kakhâb itmekle, iyâzen bilâhî ta'âlâ merdûd-ı ebed ve maġdûb-ı sermendi olub, her vakt ü ân nedâmet ve teessüften halâs olmaya."¹⁴

Âlî, Cüneyd-i Bağdâdî'den bir örnek vererek pişmanlık konusuna açıklık getirmektedir: Cüneyd-i Bağdâdî, kuddise sırruhu, hazretleri vefât ettiklerinden sonra, sulehâdan biri rüyâ âleminde onu gördü. "Yâ Ebâ Kâsım ne haber" deyu sordu. Anlar dahi, "tâhâti'l-ibârâtü" elfâz ü ibârât helâk oldu. Yani ġâyet nihâyet buldı. "ve feneyeti'l-işârâtü" yani, esâmî ve müsemme-yât ve ecnâs ve evsâf ü sâfât fenâya erdi. "Mâ-nefe'anâ illâ reke'âtin reke'anâhâ ff-cevfi'l-leyl" Geceler içinde kıldığımız rekeâtdan ġayri nesne bize nef' virmedi ve işârât ü ibârât ile hadeng-i âmâlımız pota-i 'icâsete irmedi. A'nî ki, mahlukun ibrâtü fâside ve işârât-ı kâside olub, huzûr-ı Hakka nâfi' ve

şedâyid-i menâhi-i vâki' olan gecelerde kılınan salavât ve leyâlîde riyâdan hâlî olan reke'ât imiş ve bi'l-cümle "*reke'âhâ fi'l-leyl*" "dimeyüb cevfi-i leylde, yani gece içinde deyu tabir buyurdıkları budur ki, ibâdâtın enfa'ı ağyârdan mestûr ve "ulü'l-enzârdan" mahcûr olup, riyâdan müberrâ ve ğayrın vukûfundan mu'arrâ olan salât ve du'âdır ki, bi-lâ hicâb müstecâb olduğuna iştibâh ve irtiyâb câiz degildir." şeklinde cevap vermiştir.¹⁵

Mukaddimeden sonra, Gazzâlî'nin öğrencisine yazıp gönderdiği nasihat vâri mektubunu cümle cümle ele alan Mustafa Âlî, önce eserin Eyyühe'l-veled şeklinde başlayan Arapça cümlelerini vermekte ve ardından da bu kısmın tercümesini yapmaktır.

Biz Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bu tercüme eserini yirmi ana başlık altında tanıtmayı uygun bulduk.

1- Riya

Günlük hayatta yapılacak işlere iyi niyetle yaklaşılmasından ve insani ilişkilere riyanın karıştırılmamasından söz edilerek şöyle denilmektedir: "*Eyyühe'l-veled, lâ-tekün minel âmâlî muflisen,*" âmâlî salihâ killetini çekme ve yahut âmâlîna riyâyla naks verme. Fe-emma bu hakîre lâyük olan budur ki istimâlde iflâs ü inâtan sonra vâki olan kilette itlâk olunup mesbûkun bil ğinâ olmaya."

Âlî, bu konu ile ilgili olarak şöyle bir örnek veriyor: "Bir marizin harâretine ve maraz-ı safravîden olan mirâretine sekencübîn ile arpa suyu ile ilaç lâzım iken sıhhat-i mizaç müyesser değildir. İlla o iki ilaçla kezâlik yüz yıl tamâm kırâ'at-ı ulûmâ ikdâm ve bin cilt kitab cem'ine ihtimâm eylesen yine amelsiz, rahmet-i Hakka isti'dât ve isti'kâk bulamazsın. Vel'hâsıl vücûb-ı âyât-ı Kur'âniyeden delâilil-il kati'ye sâbittir. Nitekim "*ve-en leyse lil insâni illâ mâ-seâ*"¹⁶ âyetinde malumdur ki, amelsiz sa'y mümkün değildir ve her nesnei sa'y

15- Vr.7a.

16- K.K. 53 (Necm) 39 "İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur".

ile ele getirür.¹⁷ "*Fe-men kâne yercû likâe rabbihi fe'l-yamel amelen sâlihen*"¹⁸ yani bir kimse ki, Hz.Hakkın likâsını ve müşâhede-i âmâlını recâ eylese amel-i sâlih işlesün ve ibâdet ü tâ'ata gûşîş etsün."

Yazar bu konunun daha iyi anlaşılması için şöyle bir örnek veriyor:"Niteki dehrin ferid-i asrı, a'nî bihi Şeyh Hasan Basrî, kuddise sırruhu, hazretleri, bir gün azîme-i şerfat-i Nebeviyye ve âbide-i tarîka-i Mustafaviyye, a'nî bihâ Rabi'atü'l-Adeviyye, kuddise sırruhâ, hazretleriyle ilm-i ledünnîden mükâleme ve ahvâl-ı mâziye ve ahvâl-ı âtiyeden musâhabet ederlerken Râbi'a-i Adeviyye'nin gözleri giryân ve iki 'aynı göz göre hûn-efşân olub, giryesine ğâyet ü bükâsına bulunmazdı. Bunun üzerine Hasan Basrî, giryene bâis ve fiğânına sebab-i hâdis nedir diye sorunca; Râbi'a Hazretleri şöyle cevap verdi: "Ana ağlarım ki, son demde ve âhır-ı nefesde 'iyâzen bi'l-lâh îmânım kabül olunmaya ve müddet-i ömrümde sâdir olan tâ'ât ü ibâdet ile kalb-i cerîhama merhem urulmaya. İmdi mücerred îmân ve vesîle-i merâm ve vâsita-i behre vü kâm olmaz imiş." Rabi'a'nın bu açıklamaları karşısında Hasan Basrî, Hak subhânehu ve ta'âlâ rûz-ı kıyâmet ve kıyâm-ı sâ'atde ibâdetine hitâb ve ğufrânını bî-hicâb idüb, "*üdhulü'l-cennete bi-rahmetî*" cennete rahmetimle dâhil ve nîmet-i mağfiretimle vâsıl olun, diyecektir, şeklinde açıklamalarda bulundu."¹⁹

2- Nimet Külfet Dengesi

Yapılan işe göre karşılık verileceğinden söz edilen bu bölümde müellif şu bilgileri veriyor: "*Eyyühe'l-veded, mâ-lem ta'mel lem tecidi'l-ecre*" Ey ferzend, madem ki, amel eylemiyesin, ecir bulmazsın.Yani, ecir amel mukâbelesinde verilegelmiştir. Fe-emmâ 'amel, mûcib-i cennet değildir, diyenlerin kelâmını buna tatbîk ve bu mâbeyindeki edâni-i ğamîsa-i tahkîk bu vechiledir ki, amel cenneti icâbeylemek, ya'ni amel-i sâliha, cennete girmek vâcib değildir. Belki irâdet-i Hakka ve meşiyet-i Feyyâz-ı mutlaka t'alik olunmuşdur. Zîrâ ki, a'mâl-ı sâliha, hukûk-ı ibâdî münâfi' değildir.Meselâ, bir kimsenin amel-i sâlihi var, ve illâ zimmetinde Hakk-ı 'abdi dahi mukarrer. Bu takdirce mücerred 'amel, cenneti mûcib olmaz.Benî İsrâilden birisi

17- Vr.9a.

18- K.K.18 (Kehf)110 "Kim rabb'ine kavuşmayı arz ediyorsa iyi iş yapın".

19- Vr.10b.

yetmişyıl Cenâb-ı Hazrete ibâdet ve savm ü salât ve envâ-ı riyâzat ve itikâfile tâ'at eyledi. Pes Celle ve a'lâ ol âbidi meleklere izhâr ve ibâdet ü tâ'atındaki kıyâmı iş'âr dileyüb, ana bir melek gönderdi ki, sen bu gûne ibâdetle cennete lâyük ve bu makûle tâ'atla mağfirete müstahak olmazsın deyu haber verdi. Fe-emmâ 'âbid-i mezbûrun 'ibâdetinde ihtimâm ve bünyân-ı tâ'atında istikrâr ve istihkâm mukarrer olmağla, haber-i melekden muğayyer ve hâtır-ı âturı mükedder olmayub, "*Nahnü huliknâ li'l-'ibâdeti*" Biz ibadet için halk olunduk. "*Fe-yenbeğî lenâ en-na'büdehu*" Bize lâyük olan dâimâ Hakka ibâdet eylemekdir, deyu cevap verdi. Bu kısımda, Hasan Basri'nin şöyle dediği ifade edilmektedir: "*Talebü'l-cenneti bi-lâ 'amelin*", amelsiz cennet talebeylemek, "*Zenbün mine'z-zünûb*" günahlardan bir günahtır.²⁰

3- İlimin Önemi

İlimle meşgul olmanın önemini vurgulayan yazar şöyle demmektedir: "*Eyyühe'l-veled, kem-min leyletin ahyeytehâ bi-tekrâri'l-ilmî ve mütâla'ati'l-kütübî ve harremte'alâ nefsike'n-nevme*" Çok geceler vardır ki tekrâr-ı ders-i ilimle ihyâ ve kitaplar mütâleasıyla kâimün fi'l-leyl olanlara iktidâ idüb, kendi nefesine uykuyu haram ve tahsîl-i fünûn ve tekâmîl-i ulûma ihtimâm-ı tâm eyledin.²¹

4- Ömrün iyi değerlendirilmesi

Yazar bu bölümde İnsanın çok çalışması gerektiğine işaret etmekte ve ölümün pek yakın olduğunu şöyle ifade etmektedir: "*Eyyühe'l-veled, iş mâ-şi'te fe-inneke meyyitün.*" Agâh ol ey ferzend, nice isterisen işle ve istediğin gibi kendini işret-endiş eyle ki tahkîk sen meyyitsin. Yani, mevtin, ölümün sana yakınlığı mukarrerdir.²²

20- Vr.11b.

21- Vr.12b.

22- Vr.13a.

5- İnsanın Gayesi

Ulvi bir maksat için dünyaya gelen insanın kalıcı bir takım eserler bırakabilmesi için çeşitli ilim dallarına ağırlık vermesi üzerinde duran yazar şunları kaydetmektedir: "*Eyyühe'l-veled, eyyü şey'in hâsilün leke min-tahsîli ilmü'l-keîâm ve'l-hılâf ve'l-mantuk ve't-tüb ve'd-devâvîn ve'l-eş'âr ve'n-nücûm ve'l-'arûz ve'n-nahv ve't-tasrîf.*" Agâh ol ey oğul ki, tahsîl-i ulûm-ı zâhire ve tekmîl-i efânîn-i bâhire eyleyüz. İlm-i ma'ânî ve beyân ve bedî' ve kelâm-ı lâzimü'l-beyân, husûsâ, ilm-i tub ve nücûm ve fenn-i 'urûz ve nahiv ve sarf-ı mersûm."²³

6- Kabir Suali

İncil'den alındığı ifade edilen ve tabuta konulup kabir kenarına getirilen meyyite kırk sual sorulacağından söz edilen bu kısımda şu ifadeler yer almaktadır: "Ey benim kulum, bunca yıllar manzarımı pâk eyledin, yani kesb-i ilim ü marifet ve kemâl-ı basîret ü kiyâsetle halka görünmegi idrâk eyledin. Fe-emmâ hiç bir sâ'at benim manzarımı tathîr eyledin mi, yani tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalb ve tahliye-i rûhile ve bi'l-cümle imârât-ı bâtınla bana nazar kıldın mı"²⁴

7- Geleceğin Emniyet Altına Alınması

Kitabın bir başka yerinde insanların hayatta yaptığı işlerden söz edilmekte ve bir gün mutlaka yapılan işlerden şöyle denilmektedir: "Ey benim kulum ne işlersin. Yani beni koyub, gayrin hevâsına uyub ne kârda ve hevâda ve ne sıfat ü ibtilâdasın deyu su'âl eyler. Allah her gün senin kalbine nazar eyleyüb ve seni muhabet-i dünyâ ve-mâ-fihâ ve ülfet-i mâ-sivâ ile âlûde görüp benden gayri ile ne işlersin."²⁵

23- Vr.13b.

24- Vr. 14a.

25- Vr.14b.

8- İlim amel ile değer kazanır

Amelsiz ilmin bir işe yaramıyacağı şu ifadelerle dile getirilmektedir: "*Eyyühe'l-veled, el-'ilmü bi-lâ 'amelin cünûnün*" Agah ol ey ferzend ki, amelsiz alim mecnun mesâbesindedir. Zirâ ki, mecânîn gördüğünü ve işitdiğini idrâk kılar. Nihâyet, yerlü yerinde isti'mâl idemez ve uçalâ sâlik olduğu tarîk-ı müstakîme gidemez. "*ve'l-'amelü bi-lâ 'ilmin. lâ yekûnü amelen*" Kezâlik ilimsiz amel dahi olmaz. Yani bir nesneye ilmi müteallık olmayınca ameli nice dürtüst olur.²⁶

9- Nefis Hakimiyeti

Kişinin kendine hakim olması gerektiğine işaret eden yazar bşunları söylüyor:

"Ey ferzend, himmeti ruhunda ve hizmeti nefsinde ve mevti bedeninde müşâhede eyle."

Âlî, bu konuyu bir örnekle şöyle açıklıyor:

"Bir gün Hasen Basri'ye bir kâse soğuk su sundular. Pes kâsei eline aldı ve de rüyâyı hayretle bir vechile taldı ki kâse elinden düştü ve içindeki mâ-i bârid hâk-i siyâha karıştı. Didiler yâ Ebâ Saîd, sana ne sorıldı ki, kâsei düşürdün ve mâ-i bâridden mahrûm kaldın. Hazeti Şeyh buyurdular ki, Ehl-i nârin emniyeti ve şol hinde tâb ü harâretini andım ki, ehl-i cennete tazarru' ve zülâl-ı hisnlarımı tavakku' idüb, "*en-efîdü 'aleynâ mine'l-mâi*,"²⁷ yani, bize bir miktar sucağız 'ifâza eylen deyu yalvarırlar."²⁸

10- İlmin Hayata Geçirilmesi

Müellif, amelin son derece lüzumlu olduğunu vurgulamakta ve şu şekilde temennilerde bulunulmakkadır: "*Eyyühe'l-veled, lev kâne ilmü'l-mücerredi kâfiyen leke ve-lâ tahtâcü ilâ 'amelin sivâhü.*" Agâh ol ey ferzend ki, eger, mücerred ilim sana

26- Vr.15a.

27- K.K. 7 (Araf) 50 "Suyunuzdan ve Allah'ın size verdiği rızıktan birazda bizim üzerimize atın (ne olur) ".

28- Vr.18a.

kâfi olub ilimden gayri amele ihtiyâç olmaya idi.²⁹ Hikâyet olunur ki, bir gün Fahr-ı Âlem alayhi's-selâm huzurunda ashâb-ı kirâm ve ahbâb-ı zevî'l-ihtirâmdan Abdullah b. Ömer hazretleri anıldı ve medhine ve tavsîfine bir mîqdâr mübâşeret olundu. Pes Server-i Ennbîyâ buyurdular ki; "*Ni'me'r-recülü hüve lev-kâne yusallî bi'l-leyl*," yani, Abdullah b. Ömer eyü adam ve mahlûk-ı muhteremdir. Eğer gecelerde namaz ve Cenâb-ı Hâlîka ısgâ-i niyâz kılsa"

Yazar, bu hadis-i şerifte vurgulanmak istenen hususun Abdullah b. Ömer'in övülmesi olmadığını şu kelimelerle ifade ediyor: "Belki teheccüd ile kâim fi'l-leyl olan ashâbın medhidir ve bu hadîs-i şerif dahi ashâbdan bir lâzîmü't-tavsîf hakkında sudûr bulmuştur."

11- Gece İbadetinin Önemi

Müellif, gece yapılan ibadetler konusunda şu tavsiyelerde bulunmaktadır: "*Eyyühe'l-veled, ve-mine'l-leyli fetehecced bihi nâfileten leke emrûn ve-bi'l-eshârihüm yestağfirûn*." Ağâh ol ey ferzend ki, Hâk sübhânehu ve ta'âlâ'nın kitâb-ı kerîminde; "*ve-mine'l-leyli fetehecced bihi*"³⁰ âyetini âmirdir ki, kullarının imtisâl etmeleri ve gecelerde tâ'ât ü ibâdâta meyyâl olmaları lâzım ve vâcibdir. Bâis budur ki, ulemâ-i âmilîn, teheccüdi terk eylemezler ve fudalâ-i vâsılîn geceler içinde namaz ve niyâza tekâsül etmezler ve âyet-i kerîmede, "*nâfileten leke*"³¹ kaydolması farziyyeti mukarrer olub, evkât-ı hamsede edâ olunan salavât-ı mefrûza gibi edâsı ve kazâsı vâcib olurdu. "*ve-bi'l-eshârihüm yestağfirûn*"³² şükürdür. Yani, kullarına şükürü ta'lîm ve seher vaktında şükreylemenin sevâbını tefhîmdir. Bu şekilde bahsedilen görüşlerin, **Kenzü'l-ibâd** isimli kitabında yazıldığını belirten yazar, insanda var olaması gereken yedi haslet üzerinde durmakta ve bu hasletler sırasıyla açıklanmaktadır.³³

29- Vr.18a.

30- K.K. 17 (İsra) 79 "Geccnin bir kısmında da sana mahsus bir nafile namaz kılmak üzere uyan".

31- K.K. 17 (İsra)79 "Sana mahsus bir nafile olmak üzere namaz kıl".

32- K.K. 51 (Zariyat)18 "Şerhlerde olanlar, istiğfar ederlerdi".

33- Vr.19a.

12- Lokman Hekim'in Öğütleri

Müellif, Lokman Hekim'in öğütlerinden şu şekilde bahsetmektedir: "Eyyühe'l-veled, agâh ol ey ferzend ki, Hz. Lokman Hekim'in vesâyâ-yı lâzimu't-ta'zîmden rivâyet olunur ki, kendü oğluna dedi ve bu gûne nesîhat eyledi ki, hurûsı kendünden âkıl ve sebze-zâr-ı mağfirete senden evvel vâsıl olmaya ki, ol seher vaktinde bîdâr ola ve senin gözlerin ğaflet uykusuna giriftâr ola, ol vâsıl ola, sen ğâfil bulunasın ve ol şikârın ala, sen gözi bağlu şâh-bâzgibi bî-hâsıl kalasın."

Mustafa Âlî burada iki türlü uykunun varlığından bahsederek şöyle diyor: "Ve'l-hâsıl uyhusuzlukda ser-i 'acîb ve terk-i ğaflette remz-i ğarîb vardır.'Ale'l-husûs, bu hakîr, manzur ve Şeyh-i Ekber kudduse sırruhu hazretlerinin Hilyetü'l-Abdâl nâm risâlesinde ki, "*es-sehrü netîcetü'l-cû'i*" yani, uykusuzluk açlığın neticesi ve riyâzatın fâide-i râyihasıdır. Zira, midede ta'âm olmadığı zamanda uyhu gider ve uykusuzluk zuhur ider. İmdi, sehr, ol risâle-i şerîfde ikiye taksim olunmuşdur.

Biri göz uykusuzluğudur ki, ayn-bekâ-i himmete rağbet ve müşâhede-i cemâle kâr-sâz olan ahvâla müsâre'at itmesidir.

Ve biri kalb uykusuzluğudur ki, nevm-i ğafletde tabassur ve taleb-i müşâhedeğe teşemmürdür.³⁴

13- Kendini Bilmek

Kitabın bu bölümünde ilmin özü konusundan söz eden yazar, şu görüşlere yer vermektedir: "*Eyyühe'l-veled, hulâsatü'l-ilmî en-ta'leme't-tâ'ate ve ibâdete mâ-hiye.*" Agâh ol ey ferzend ki, ilmin hulâsası, yani güzîdesi senin ibâdet ne idügin ve tâ'at ne nesne idügin bilmekliğindir. Mâdem ki, ibâdet sırrını ve tâ'at remzini künhi ile idrâk eylemeyesin, amelden mahrûm ve cehille mezmûm olursın. Egerçi ki, ikisinin de merci' ü me'âli birdir."³⁵

34- Vr.22b.

35- Vr.23a..

14- Saf İtikad

Gerçek itikad konusunda da şu fikirlere yer verilmektedir: "*Eyyühe'l-veled, fe-nekûlü fî-evvelî'l-emri i'tikâdün sahîhün, lâ-yekûnü minhü bid'atün.*" Ağâh ol ey ferzend ki, evvel-emirde olan i'tikâd-ı sahîh ve nehc-i şidâd-ı sarîhdir ki, andan bid'at ve âyât-ı Qur-âniyye'ye ve ahâdis-i Nebevîyyeye muhâlefet olmaya ve akvâl-ı eimme-i kibâr, ihtiyârât-ı ebrâr ve ihtiyâra muğâyir bir hâlet bulunmaya."

Konuyla ilgili olarak Şeyh Şiblî'den şöyle bir örnek verilmektedir: "Hikâyet olunur ki, Şeyh Şiblî buyurmuşlardır: Dört yüz nefer-i üstâda ve fudalâ-i zevi'l-icâda hıdmet idüb, dört yüz bin hadis kırâat eyledim ve içinde bir hadis-i şerif ihtiyâr idüb, anınla amel kıldım ve mâ-'adâyı kûşe-i hâtırdan giderdim. Zira, teemmül etdim ve tabsîr tarîkına girdim. Gördüm ki, ilm-i evvelîn ve âhirîne, ol hadîs-i şerîfde mûnderiç olmuş ve râh-ı halâs ve tarîk-ı necâtı tâlibler, anda bulmuş. Pes ben dahi iktifâ ve ol mazmûn-ı latîfle istikâ eyledim."³⁶

Bir hadis-i şerîfin önemi üzerinde duran müellif şunları söylemektedir: "*Eyühel'-veled, izâ 'alimte hâze'l-hadîsi, lâ-hâcete ile'l-ilmî'l-kesîri ve teemmel fî-hikâyetin uhrâ.*" Ağâh ol ey veled ki, eger bu naklolunan hadîsi bildinse ve mazmûn-ı şerîfi idrâk kıldınsa ilm-i kesîre ihtiyâcın yoktur ve azıcık sermâye ile metâ'-ı ilim ü kemâlden fâide ve âiden çokdur" demekte ve Şakîk-i Belhî'nin arkadaşı ve öğrencisi olan Hatem'in otuz yıl süreyle Belhî'ye hizmet ettiğinden ve Hatem'in gördüğü tahsil sonucunda sekiz fayda sağladığından söz etmektedir."³⁷

15- Tasavvufun Özellikleri

Tasavvufun iki ana özelliği üzerinde duran yazar şunları kaydediyor: "*Eyyühe'l-veled, inne't-tasavvufe lehu hasletâni. El-istikâmetü ve's-sükûnü mine'l-hulk.*" Andan sonra sen bil ve ağâh ol ey ferzend ki, tahkîk ve tasavvufun iki hasleti vardır. Yani

36- Vr.25b.

37- Vr.26b.

mürşid-i mutasavvıfa iki haslet lazımdır ki, biri istikamet, ve biri hüsn-i hulk ile sükundur."³⁸

16- Zorlukların Aşılması

Müellif, müşkillerin halli konusunda öğrencisine şöyle tavsiyelerde bulunmaktadır:

"*Eyyühe'l-veled, el-bâkî min-mesâilike ba'zuhâ mestûrûn fî-musannefâtin fe'etlubu.*" Ağah ol ey ferzend ki, müşkilâtından bâkî kalan mevâddır ki vardır, ba'zısı benim musennefâtımdan, yani, **Kitâb-ı İhyâ'**da yazılmıştır. Mahalline mürâceat ve hall-i şehânına müsâre'at eyle.³⁹

17- Sabrı Tavsiye

Yazar bir çok meselenin sabır yoluyla çözülebileceğini şu ifadelerle dile getirmektedir: "*Eyyühe'l-veled, ba'de'l-yevm, lâ-tes'elnî mâ-eşkele 'aleyke illâ bi-lisâni'l-cinâni.*" Ağah ol ey ferzend ki, bu günden sonra, yani, şimdiden giru müşkilini sen bana kalb-i dil ile süâl ve lisân-ı hâl ile cezb-i mâkâl eylersin.Yani bundan sonra soracağın esrâr-ı ilâhiyyei ne sen takrîr ile ta'bîr edebilirsin ve ne ol envâr-ı nâ-mütenâhii ne ben tahrîrle tefsîr idebilirin." Kemâ fî-kavlihi ta'âlâ, "*ve-lev ennehüm saberû hattâ tahrûce ileyhim le-kâne hayren lehüm.*"⁴⁰ Nitekim Kur'r-ân-ı azîm'de, bu ayeti kerimede muracahdır ki, bazı husûsun husûlî sabırla müyesser olur, bazı nusûsun kalbine vusûlî teennî ile olur. Ve bi'l-cümle hayri sabır ile sükundur." Hz.Musa'nın Hızır ile buluşması ve aralarında geçen konuşmalar ayet-i kerîmeler ışığı altında özli cümlelerle anlatılmaktadır.⁴¹

38- Vr.31a.

39- Vr.34a.

40- K.K. 49 (Hücurat)5 "Onlar sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu".

41- Vr.35a-35b.

18- Tahkik

Tahkik konusunun ele alındığı bu bölümde müellif şu görüşlere yer veriyor: "*Eyyühe'l-veled, innî nâsîhüke bi-semâniyete eşyâe akbilhâ minnî li-ellâ yekûne amelüke hasmen 'aleyke yevmi'l-kıyâmeti,*" tahkîki ben sana sekiz nesne ile nasihat ve onlarınla zâtını terbiyet eylerin" "İmdi ol nasihatları benden kabul eyle ki, yevm-i kıyâmetde amelin sana hasm olmaya, yani beni bildüğün için amelini terk kıldın deyu huzûr-ı Hakka husûmet itmeye.

Müellif bu konuyla ilgili olarak Mavlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin şu şiirini naklediyor:

"Kurb-ı sultân âteş-i sûzân bûd
Bâ-be-dân-ı ülfet helâk-i cân bûd

Yani, padişaha yakın olmak bir yanar ateşe yakın olmaktır. Ve yaramazlar ile ülfet eylemek cânını helak vartasında komaktır, fehvâsı bu değildir ki, hışm-ı sultân âteş-i sûzân olup, yakınına varanı yakub yandıra. Belki murad, kurb-ı sultan mahz-ı ma'siyet olub, karînini cehennem ateşine vâsıl ve dâhil kılmasıdır.

Müellif, dünya ile ilgili görüşlerini, Peygamberimiz'den bir hadis naklederek şöyle açıklıyor: "Ed-dünyâ bir-erbe'ati eşyâi," yani, dünya dört nesne ile kâimdir.

- 1-"*Bi-ilmî'l-ulemâi,*" yani, ulemânın ilmi ile,
- 2-"ve '*adli'l-ümerâi,*" dahi beyler ve padişahların adliyle,
- 3-"*sahâvetü'l-ağniyâi,*" dahi sahîlerin mürüvvetiyle,
- 4-"ve *dü'âi'l-fukarâi,*" dahi fakaranın du'âsı ile,

Müellif, bu dört nesneyi biraz daha açarak şu şekilde açıklamalarda bulunmaktadır:

a-"*Âlimün, lâ-vera'a lehu ke-şeceretin lâ-semere lehu.*" Alimin ki, ilmi ile amel ve zühd ü takvâ olmaya, yemişsiz ağaç gibidir ki, kimse andan faide bulmaya.

b-"*Emîrün, lâ-'udle lehu, ke-seâbin lâ-ğayse lehu.*" Bir beyin adli olmaya, bir bulut gibidir ki, yer yüzüne katarât rahmeti nâzil olmaya.

c-"*Ğaniyyün, lâ-sahâvete lehu ke-'arızın lâ-nebâte lehu.*" Ve bir ğanî ki halka sahâvet etmeye, bir bostan gibidir ki, andan ot bitmeye.

d-"*Fakîrün, lâ-dü'âe lehu, ke-nehrin lâ-mâe lehu.*" Ve bir fakirin duası olmaya, bir göl gibidir ki, içinde kimse su bulmaya, yani cümle 'Âlem zülâl-i du'âya teşne iken anları sî-râb itmeye.

Eserin mütercimi Gelibolulu Mustafa 'Âlî, kendi müşahedelerine dayanarak Nûşîrevân la ilgili olarak şu bilgileri veriyor: Nûşîrevân-ı 'Âdil hakkında Fevâid-i Hâkânî nâm kitabda mestûrdur ki ve bu hakîr-i kesîrû't-taksîre manzûrdur ki, kaçan Şâh Kısra, adl ü insâfa mâil olub, fazl-ı hükûmet serîrine otursa ve erbâb-ı hâcât ve ashâb-ı mühimmâtı karşusına getürse, âdât-ı hamîde ve ihtiyârât-ı pesendîdelerinden idi ki, üç satırın kitâbetine emr iderlerdi ve bana ğadab müstevlî olursa bunları virin derdi. Pes kendine 'ucb ü ğadab ve tehevürle ta'b müstevlî olsa evvelâ bu satırı sunarlardı,

"*Emsik nefseke ve-leste bi-ilâhi ve innemâ ente 'abdün 'âcizün.*" Yani, sen kendini zabt eyle ki, tanrı değilsin. İllâ bir âciz kul sun. Yani, bu mahlûkâtı sen halk eylemedin ki, bu vechile kahr eyleyesin ve bunlar gibi sende bir âciz kul iken ğadab ve tehevürle söz söyleyesin. Ve eğer bununla âteş-i ğadabını sövinmezse ve dil ü cânı merhamet cânibine dönmezse emri üzre def'a-i sâniyede bu hattı sunarlardı.⁴²

İman konusunda da bazı bilgiler veren müellif, şöyle diyor:"*Li-ennehu lâ-yükemmilü imâne'l-'abdi hattâ yühîbbü li-sâiri'n-nâsi mâ-yühîbbü li-nefsihi.*" Zira, hiç bir kulun imânî kâmil olmaz, tâ halkı kendü gibi gözedüb nefsin rızâsı gibi anların muktezâsını gözetmeyince. Meselâ tâcir-i bâzâr ve metâ'ından kendüni hırîdâr eyledikde kascın anın ziyânına ve nefsinin menfa'at-ı bî-gerânına olsa imânın kâmil olmayu, nefsinin takdîm etmiş olursun. İmdi anın gibilerde hem malını sıyânet ve hem anı zarâr-ı mâliyyeden himâyet eylemek gereksin ki imânın dürüst ola."⁴³

42- Vr.45b

43- Vr.47a

19- Kurtuluş Reçetesi

İnsanın huzur ve mutluluğunu sağlayacak olan nasihatlar konusunda şu görüşlere yer verilmektedir.

"Eyyühe'l-veled, isma' minnî kelâmen âhara ve tüfekkir fihi hatta tecide halâsan." Agâh ol ey ferzend ki, sen benden bir ğayri kelâm dahi işit ve anı tefekkür eyle, kendü halâsına güşüş et. Yani, felâh ü hâs bulasın."

Müellif, konu ili ilgili görüşlerini şöyle sürdürüyor: "ve'l-keîâmü'l-ferdü yekfi'l-keyyis." İmdi bu makûle bir nasihat kiyâset sahibine kifâyet eyler. Niteki Server-i Enbiyâ buyurmuşlardır ki; "İnne'llahe lâ-yanzuru ilâ-suveriküm ve ilâ-a'mâliküm." Tahkîk, Hudâyı Ta'âlâ sizin sûretinizdeki hâle ve zâhirinizdeki âmâle nazar eylemez. "Velâkin, "yanzuru ilâ-kulûbiküm ve niyyâtiküm." Kalblerinize ve niyyetlerinize nazar eyler.⁴⁴

20- Nasihatlardan Ders Alma

Söylenen sözlerden dersler çıkarılması konusunda, müellif şunları kaydediyor: "Eyyühe'l-veled, innî küntü fî-hâze'l-fasli mültemisâtike fe-yenbeğî leke en-ta'mele fihâ." Ey ferzend ki, tahkîk ben senin iltimâs eylediğın nasihatları bu fasılda yazdım. Pes imdi sana lâyıık olan ol nasihatlar ile amel eylemektir."

Âlf, Gazzâlî'nin mektup yazdığı öğrencisinden duâ beklediğini şöyle ifâde ediyor:

"Dahi ol nasîhatlardaki amelinden unutmayub du'â-i hayrında zikr eylemendir."

Eserin arapça metni ve terçümesi (Vr.50a)'nın ortalarında sona ermektedir.⁴⁵

44- Vr.48a

45- Hadimî, Gazzâlî'nin Eyyühe'l-veled isimli eserine arapça bir şerh yazmışdır. Erciyos Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp. 12033 noda kayıtlı bulunan bu basma şerhin sonunda bir iki sayfa eksiktir . Bu yüzden eserin basıldığı yer ve yazıldığı tarih tesbit edilememiştir.

'Âlî, tercüme ettiği Eyyühe'l-veled isimli eserin bitirilmesi konusunda : "Sipâs-ı bî-kıyâs, ol hâlıkul-cinni ve'n-nâs üzerine ki, bu kitâbın itnâmını müyesser eyledi." demekte ve bu konuya şöyle devam etmektedir:

"Elhamdü li'llâhillezî 'allemenâ ma'lem na'lem, bidâyeti nihâyete ve nihâyeti ğâyet-i hidâyete vusûl bulub, erbâb-ı tâât ve ashâb-ı münâcât, husûsâ übbâd ve sâlikâne bir 'azîm hediyye vâkî' oldı. Siyyemâ, İmâm-ı Muhammed Gazzâlî hazretlerinin nasâyihî ve âyât-ı kerîme ve ehâdis-i şerîfe müsbet olan levâyihidir ki, sâlike bunun gibi bergüzâr ve tâlibe yâd-gâr olmaz ki, iştiğâli hidâyet-çerâğın işti'âl olub, netîcesi, ma'ârif-i rabbânî ve hâtimesi letâfet-i yezdânî idügi gün gibi zâhirdir.⁴⁶ Binâen 'alâ-zâlik **Tuhfetü's-Şulehâ** deyu tesmiye kılındı ve her ân güzergâh-ı âlem-i kudüsden sükkân-ı cilve-gâh-ı milket-i inse ihdâ ve ithâf olındı. Maksûd-ı dâvât-ı sâlihelerinde temettü' ve kırâet itdiklerince himmet-i 'aliyyelerini tevakku'dur. Ümîddir ki, bu 'abd-i nâ-kâm ve esfel-i enâm, a'nî bihi **Âlî** nâm müstemendi du'â-i hayrden unutmayalar ve evkât-ı eshâr ve sâ'at-ı evrâd ve ezkârda himmetlerini dirîğ itmeyeler. **Allâhümme** istecib du'âî ve du'âe men-de'ânî ve'sma' nidâî bi-nidâî men-recâî bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn, ve'l-hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn.⁴⁷

46- Vr. 50a.

47- Vr. 50b.